

olan ya da mecazen böyle kabul edilen hususlarda onun dikkatini çekmek için yapılır. Bazan "innemâ" hasr ile birlikte tahkik, tekit, sebep (Miquel, CCXLVIII [1960], s. 484, 493) ve özellikle ta'riz bildirir (Abdülkâhîr el-Cürcânî, s. 354-358). "إنما يتذكر أولوا الألباب" (Ancak akıl sahipleri düşünür) âyetinde, düşünüp ibret almayanların akıl ve fikirden mahrum hayvanlar düzeyinde varlık oldukları vurgulanmıştır (ta'riz). 3. "Lâ" (لا), "bel" (بل) ve "lâkin" (لكن) atif harfleri. Bunlarda maksûrun aleyh "lâ"dan önce, "bel" ve "lâkin"den sonra gelir. Bunların hasr ifade edebilmesi için "bel" ve "lâkin"den önce nefiy veya nehyin geçmiş bulunması, atfedilen nesnenin müfred olması ("lâ"da da öyle) ve ayrıca "lâkin"ın başında vav bulunması şarttır. 4. Cümledeki öğelerin sıralanmasında sonra gelmesi gerekeni öne geçirmek (takdim); haberi mübtedâya, mâmullerini fiile takdim gibi. Burada da maksûrun aleyh öne geçirilen unsur olur. Bu tür hasr ancak dil zevkine sahip olanlarca bilineceği için buna "zevkî kasr", hasr ifadesi için konulmuş edatlarla kurulan diğerlerine de "vaz'î kasr" denilir (Hatîb el-Kazvînî, I, 122). Takdim yoluyla hasr önemseme, itina, ihtimam, tekit, taktir, teşvik, hatırdan çıkarmama, hoşlanma, nefret ve teberrük amacıyla; bazan da nazım, seci, kafiye ve fâsıla zarureti için yapılır (İbnü'l-Esîr, II, 211). Meselâ, "إياك نعبد وإياك نستعين" (Ancak sana ibadet eder, ancak senden yardım isteriz) âyetinde takdim hasr ifade ederken, "وبالآخرة هم يوقنون" (Âhirete de yalnız onlar kesinlikle inanırlar) âyetinde böyle bir mâna (hasr) yanlış olur. Çünkü burada mef'ul fâsıla için fiilinden önce getirilmiştir.

Bunların dışında bazı âlimlerce kabul edilen diğer hasr ifadeleri de şöylece sıralanabilir: 1. Fasil zamiri. Haberi sıfat-tan ayırmak amacıyla getirildiği gibi onu mübtedâya hasretmek veya cümlede başka bir hasr ifadesi varsa onu pekiştirmek için de getirilebilir (Mustafa el-Merâgî, s. 139). "أولئك هم المفلحون" (Onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir) âyetinde tekitle beraber hasr ifadesi görülmektedir. 2. Haberin cins ifade eden harf-i ta'rifli olarak getirilmesi mutlak olarak ya da bir zarf veya hal ile kayıtlı olarak hasr bildirir (Hatîb el-Kazvînî, I, 98-99). "الحق الباقي" (Bâki olan ancak Hak'tır) ifadesindeki hasr buna örnek teşkil eder. 3. Bazılarına göre "ennemâ" da "innemâ" gibi hasr bildirir. 4. Abdülkâhîr el-Cürcânî ve Ebû Ya-

küb es-Sekkâkî'ye göre fiil cümlesini, öznenin fiile takdimi suretiyle isim cümlesi şeklinde ifade etmek de hasr bildirir. Takdim edilen zamir veya zâhir isim olabilir (Zerkeşî, II, 412; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 50-51). 5. *et-Telhîş*'in bazı şârihlerine göre, mânevî tekit ile "inne... + le..." formunda olduğu gibi peş peşe gelen iki tekit hasr bildirir. Bu sebeple "إنا نحن نزلنا الذكر" (Kur'an'ı biz indirdik biz) ifadesi, "Kur'an'ı ancak biz indirdik" anlamıyla eşdeğer kabul edilebilir. إن الإنسان لفي خسر (Muhakkak ki insan mutlak bir zarar içindedir) âyetinde de durum böyledir. 6. Tîbî'ye göre "أ (هل) + ... + أم (أو) ?..." formundaki tayin sorusunun cevabı da hasr bildirir. 7. "وحده" "فحسب، لاغير، ليس غير" (Muhakkak ki insan mutlak bir zarar içindedir) âyetinde de durum böyledir. 6. Tîbî'ye göre "أ (هل) + ... + أم (أو) ?..." formundaki tayin sorusunun cevabı da hasr bildirir. 7. "وحده" "فحسب، لاغير، ليس غير" fiillerini ve türevlerini kullanmak suretiyle de sarîh hasr mümkün olur (Seyyid Ahmed el-Hâşimî, s. 180).

Bir şeyin diğerine tahsisinin gerçeğe uymasına veya bir şeye izâfet ve nisbetle olmasına göre hasr hakiki ve gayri hakiki (izâfî) olarak ikiye ayrılır. "Lâ ilâhe illallah" cümlesinde ulûhiyyetin Allah'a tahsisi hakikata ve vâkıya uygundur. "eş-Şâiru Hasenün lâ Hâlidün" (Şair Hasan'dır, Hâlit değil) cümlesinde şairliğin Hasan'a tahsisi Hâlid'e nisbetlidir. Hakiki hasrın da tahkik veya mûbalağa ve iddia bildiren kısımları vardır. İzâfî hasr da muhatabın durumuna göre üçe ayrılır. Muhatab bir vasıf veya hükümde birden çok şeyin ortaklığına inanıyorsa bunlardan birine tahsis için yapılan "ifrâd" (birleme) kasrı, muhatab hükmün aksine inanıyorsa bunu red için olana "kalb" (ters çevirme) kasrı, hükümde mütereddit ise bunu gidermek için yapılan da "ta'yin" (belirleme) kasrı denir.

Hasr, meânî terimi olarak "kasr" adıyla Türk belâgatına da geçmiş ve bilhassa şiirde edebî sanat gibi bir özelliğin başkalarında bulunmayıp yalnız bir şeyde bulunduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Türkçe'de kasr edatının görevini "ancak, yalnız, meğer, hele, özge, sade, he-men, başka, mâada, gayri, illâ, belki" kelimeleri yapar. "Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge / Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı" (Fuzûlî) beytindeki "özge" kelimesi buna örnektir.

Şiirde vezin gereği bir kelimenin kısaltılması (İstanbul > Stanbul) veya aruz vezniyle yazılmış mısraların sonundaki "feilün" tef'ilesinin "fa'lün" şeklinde uygulanmasına da kasr denilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

- et-Ta'rifât*, "haşr", "kaşr" md.leri; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1287, s. 135-136; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 294-295; II, 1183-1186; Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1404/1984, s. 179-181, 328-358; Ebû Ya'küb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ûlûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1403/1983, s. 288-300; İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's-sâ'ir*, Kahire, ts. (Dârü Nehdati Mısır), II, 211-213; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, Bağdad, ts. (Mektebetü'l-Müsenne), I, 52-54, 98-99, 112-113, 118-130; Teftâzânî, *el-Mu'tavvel 'ale'l-Telhîş*, İstanbul 1309, s. 204-223; Zerkeşî, *el-Burhân*, Riyad 1400/1980; II, 412-414; IV, 231; Desûkî, *Hâşiye 'alâ Muhtaşari'l-me'ânî*, İstanbul 1290, I, 580-636; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 49-53; a.mlf., *J'câzû'l-Şur'ân* [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), I, 181-194; Abdünnâhî İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1289; Ahmed Cevdet, *Mi'yâr-ı Sedâd*, İstanbul 1303, s. 44-45; Abdurrahman Süreyyâ, *Mizânü'l-belâga*, İstanbul 1303, s. 197-206; Tahîrülmevlevî, *Edebiyat Lugatı* (İstanbul 1937), İstanbul 1973, s. 87; M. Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 154; Mecdî Vehbe - Kâmil Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalâhâtü'l-Arabiyye fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 162; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 97-101; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâgati'l-Arabiyye*, Riyad 1402/1982, II, 702-704; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, İstanbul 1984, s. 179-195; A. Ahmed Bedevî, *Min belâgati'l-Şur'ân*, Kahire, ts., s. 156-162; Mustafa el-Merâgî, *Ulûmü'l-belâga*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 135-147; M. Saîd İsbir - Bilâl Cüneydî, *eş-Şâmil*, Beyrut 1985, s. 675-678; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâtü'l-belâgiyye ve te'vavürühâ*, Bağdad 1406/1986, II, 448-451; Mişâl Âsî - Emîl Bed'î Ya'küb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut 1987, I, 579; II, 981-983; Muhammed Altıncı, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut 1413/1993, I, 367-368; II, 706; Andre Miquel, "La particule innema dans le Coran", *JA*, CCXLVIII (1960), s. 483-488, 493-494; "Kasr", *TDEA*, V, 214.

İSMAİL DURMUŞ

HASRET MOHÂNÎ

(حسرت موهانی)

(ö. 1951)

Hindistanlı gazeteci,
şair ve siyaset adamı.

Kuzey Hindistan'da Utar Pradeş eyaletinde küçük bir kasaba olan Mohân'da en kuvvetli ihtimale göre 1880 yılında doğdu. İmam Ali er-Rizâ'nın soyundan geldiği ileri sürülen Nişâburlu bir seyyid ailesine mensuptur. Atalarından Seyyid Mahmûd en-Nisâbü'rî'nin Hindistan'a geldikten sonra 615'te (1218) Mohân kasabasına kurarak buraya yerleştiği rivayet edilir.

Devlet hizmetinde bulunan seçkin bir ailenin çocuğu olan Seyyid Fazlülhasan Hasret Mohânî ortaokulu Mohân'da, liseyi Fetihpûr'da okudu. Fetihpûr'daki mektepte Mevlânâ Seyyid Han Zâhirülisâm gibi değerli hoca ve âlimlerin öğrencisi olması gelişmesine büyük katkı sağladı. Bu yıllarda Abdülvehhâb adlı bir şeyhe intisap etti. Daha sonra devlet bursu kazanarak Aligarh'ta üniversite düzeyinde bir yüksek okul olan Mohammedan Anglo-Oriental College'a girdi. Buradaki öğrencilik yıllarından itibaren Kuzey Hindistan müslümanlarının siyasî ve kültürel hayatıyla yakından ilgilenmeye başladı. Öğrenci derneğinin en faal üyelerinden biri oldu. Faaliyetlerinden dolayı okulun İngiliz yöneticisi tarafından iki defa okuldan uzaklaştırıldı. 1903'te mezun olunca gazeteci olarak hayatını sürdürmeye karar verdi. Aynı yıl *Urdû-i Mu'allâ* adlı Urduca bir dergi çıkardı. Panislâmizmi savunan ve İngilizler'e karşı direnmeyi tavsiye eden yazıları müslüman gençlik üzerinde etkili oldu. Hindistan'ın bağımsızlığa kavuşmasının Hindûlar'la iş birliği sayesinde gerçekleşebileceği konusunda müslümanları ikna etmeye çalışan Hasret Mohânî bu amaçla Hindistan Kongre Partisi'ni destekledi. *Urdû-i Mu'allâ*'nın Nisan 1908'de çıkan sayısında yayımlanan "Mısır'da İngiliz Eğitim Politikası" adlı imzasız bir makale dolayısıyla İngiliz yetkilileri tarafından tutuklandı. Halkı isyana teşvik ettiği gerekçesiyle dergisi kapatıldı. 1909'da haptisten çıktıktan sonra *Urdû-i Mu'allâ*'yı tekrar yayımlamaya başladı. Dergide bir süre siyasî konulara temas etmedi. Ancak I. Dünya Savaşı öncesinde değişen dünya şartları onu yeniden müslümanların siyasî durumlarıyla ilgilenmeye yöneltti. Trablusgarp ve Balkan savaşları sırasında Osmanlılar'a yardım için Hint müslümanlarından topladığı paraları İstanbul'da Hilâiahmer Cemiyeti'ne gönderdi. 1916'da, Ubeydullah Sindî'nin önderlik ettiği İngiliz aleyhtarı muhalefetle ilişkisi olduğu gerekçesiyle tutuklanmasına halk sert tepki gösterdi. 1917'de şeyh Mevlânâ Abdülbârî tarafından kendisine Kâdiriyye ve Çiştîyye hilâfeti verildi.

Hasret Mohânî, Kasım 1919'da başlayan hilâfet toplantılarında önemli rol aldı ve Hindistan Hilâfet Hareketi'nin lider kadrosu içerisinde bulundu. 1921 yılında Ahmedâbâd'da toplanan Hindistan Müslümanları Birliği'nin başkanlığını yaptı. Hindistan'ın bağımsızlığını savunduğu için 1922'de tekrar tutuklandı ve iki yıl sonra serbest bırakıldı. 1925 yılında Komünist Parti'nin kongresinde başkanlık yapması, bu arada hem müslüman hem de komünist olduğunu söylemesi itibarını büyük ölçüde zedelemesine rağmen *Urdû-i Mu'allâ* dergisini yayımlamaya ve Hindistan Müslümanları Birliği içinde siyasî faaliyette bulunmaya devam etti. 1932'de hacca gitti. Kahire'de düzenlenen Filistin Kongresi'ne (1938) Hindistan müslümanlarının temsilcisi olarak katıldıktan sonra iki yıl süren bir Avrupa seyahatine çıktı. Ülkesine dönünce Hindistan Müslümanları Birliği'nin bağımsız Pakistan devleti kurma isteğine karşı tavır aldı. 1942 yılından itibaren bir Hindistan konfederasyonu kurma planını gerçekleştirmeye çalıştıysa da sonuç alamadı. 1946'da Hindistan Müslümanları Birliği'nin adayı olarak Birleşik Eyaletler Yasama Konseyi ve Hindistan Kurucu Meclisi'ne üye seçildi. Pakistan devleti kurulduktan sonra Kanpûr'da yaşamayı tercih etti. 13 Mayıs 1951'de Leknev'de öldü.

Eserleri. 1. *Külliyât*. Urdu edebiyatının önemli gazel şairlerinden olan Hasret Mohânî'nin çeşitli tarihlerde yayımlanmış on adet divanının Mevlânâ Cemâl Miân Ferengî tarafından yapılan toplu basımıdır (2. bs., Lahore 1959). 2. *Şerh-i Divân-ı Gâlib* (Karaçi 1965). XIX. yüzyıl Urdu şairlerinden Gâlib Mirza Esedulah'ın divanının şerhidir. 3. *Nikât-ı Sühân* (Haydarâbâd, ts.). Urdu şiiri hakkında bir incelemedir. 4. *İntihâb-ı Urdû-i Mu'allâ* (Aligarh, ts.). *Urdû-i Mu'allâ* dergisinde 1903-1908 yılları arasında çıkan yazılarından derlediği bir eserdir. Hasret Mohânî'nin bazı şiirlerini Rahim Ali İngilizce tercümeleriyle birlikte yayımlamıştır (Kanpûr 1922).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkavî Desnevî, *Hasret Ki Siyâst Zindegi*, Desna 1959; A. C. Niemeijer, *The Khilafat Movement in India 1919-1924*, The Hague 1972, s. 83, 85, 129, 137, 140; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 217; Muhammed Sadiq, *A History of Urdu Literature*, Bombay 1984, s. 502; Khalid Hasan Qâdiri, *Hasrat Mohani*, Delhi 1985; Mahmûd Birilvî, *Muhtaşar Târîh-i Edeb-i Urdû*, Lahor 1985, s. 208-211; Ferzâne Seyyid, *Nuqûş-i Hasret*, Lahor 1986, s. 159-166; G. Allana, *Eminent Muslim Freedom Fighters*, Delhi 1986, s. 215-225; T. L. Sharma, *Hindu-Muslim Relations in All-India Politics 1913-1925*, Delhi 1987, s. 71, 73, 124, 126, 141; Md. Muzaffar Imam, *The Role of Muslims in the National Movement*, Delhi 1987, s. 130, 146, 181, 183, 190; T. L. Sharma, *Hindu-Muslim Relations in All-India Politics 1913-1925*, Delhi 1987, s. 71, 73, 124, 126, 141, 143; *Indian Muslims in Freedom Struggle* (ed. P. N. Chopra), New Delhi 1988, s. 107; İbâdet Birilvî, "Hasret Mohânî", *ÜDMİ*, VIII, 203-205; F. C. R. Robinson, "Hasrat Mohani", *EP Suppl.* (İng.), s. 360-361.

RIZA KURTULUŞ

HASSA

(حَاصَّة)

Hükümdara ve hükümdar sarayına ait kurumlar, hizmetler ve görevliler için kullanılan bir tabir.

Arapça bir kelime olan *hâssa*, bir şeye veya kimseye aidiyet bildiren *hâssın* münnesidir. Karakoyunlu ve Akkoyunlular'da hükümdarın maiyet askerlerine *hassa* nökerleri denirdi. İran Moğolları'nda da (İlhanlılar) maiyet askeri ve devlet hazinesi için kullanılan bu tabire, Osmanlı resmî terminolojisinde padişaha ve saraya aidiyetin bir ifadesi şeklinde yaygın olarak rastlanır.

Saraya ait atların barındığı yer olan İstabl-ı Âmire'ye bazan Has Ahur denildiği gibi saray hayvanları için gerekli otun temin edildiği çayırılar *hassa* çayırı, İstabl-ı Âmire yularcılarında efsâr-dûzân-ı *hassa*, bunların şâkirdlerine pâlân-dûzân-ı *hassa*, *hassa* iplikçilerine tıl-bâfân-ı *hassa*, keçe işleriyle uğraşanlara keçeciyan-ı *hassa*, dericilere debbâğân-ı *hassa* ve serrâcîn-i *hassa* denirdi. Elçilik heyetlerine verilen ziyafetler sofrası *hâs* şeklinde ifade edildiği gibi, saraydaki Enderun koğuşlarının en itibarlı olan Has Oda belgelerinde ve kaynaklarda genellikle *hâne-i hassa*, padişahların şikâr halkından olan zümreler *hassa* doğancıları, *hassa* çakırcıları ve *hassa* şahincileri, padişahların şahsî gelir ve giderlerine ait işlerle ilgili kurum *Hazine-i Hâssa*, sarayla ilgili alım satım işleriyle meşgul memur *hassa* harç emini, devlete ait gemiler *hassa* kadırgaları, bu

Hasret
Mohânî